

Balázs Géza

A Pannon-tengeri töredékekről

Halotti beszédek

A kultúra elmesélhető szövegekben. A magyar kultúra elmesélhető például halotti beszédekben. Számos halotti beszéd született pergamenre, papírral, lúdtollal, írónnal, golyóstollal írva, no meg számítógéppel. S most: textilre. Lássuk csak az idézeteket, a hagyomány újra-és újraköltését – előbb az irodalomban.

Látjátok feleim szümtükkel, mik vogymuk. Isá, pur és chomu vogymuk.
(A Halotti beszéd, ahogy ma olvashatnánk.)

*Látjátok feleim, hogy mik vagyunk,
A honi föld sarává lesz agyunk,
Szívünk magyar őskertbe süpped el,
S szavunkra majd egy más világ felel.*
(Juhász Gyula: Magyar költészet epigrammokban; Halotti beszéd)

*Látjátok, feleim, hogy mik vagyunk?
Bizony bíbor és bronz és arany
És örökkévaló szent szépség vagyunk.*
(Reményik Sándor: Halotti beszéd a hulló leveleknek)

*Isa es nüm iggy ember mulchottya ez vermüt.
Látjátok, feleim, szemetekkel, magára húzná a Földet.*
(Márki Zoltán: Dutka Ákos aludni tért)

*Látjátok feleim, egyszerre meghalt
és itt hagyott minket magunkra. Megcsalt.*

(Kosztolányi Dezső: Halotti beszéd)

*Látjátok, annyi szenvedés után most
pihen e hűvös barna test.*

Csak csont és bőr és fájdalom.

(Radnóti Miklós: Csak csont és bőr és fájdalom. Babits Mihály halálára)

Látjátok feleim szemtekkel, mik vagyunk.

Por és hamu vagyunk.

Emlékeink szétesnek, mint a régi szövegek.

Össze tudod még rakni a Margit-szigetet?

(Márai Sándor: Halotti beszéd)

A pergamenen, papíron, kézírásban vagy nyomtatásban és most már textilen is megőrzött halotti beszédek kapcsán itt, Csete Ildikó *Pannon-tengeri töredékek* című kiállításán a következőket emelem ki.

“Látjátok szemetekkel”

Az első és legfőbb szempont a látásé: a vizuális kultúra fontosságára való figyelemztetésé: *Látjátok szemetekkel!* Vagyis: a szemmel látni kell. Tautológiának,

ok nélküli ismétlésnek is nevezhetnénk, ha nem tudnánk, hogy látni is meg kell tanulni. Ösztönösen nézünk, szemléldünk a világban, de meglátni a dolgokat: meg kell tanulni. A vizuális élményt is tanulni kell. A vizualitás kódja tanulható és tanulandó, ugyanúgy mint az anyanyelv. Különösen egy olyan világban, amely vizuális ingerek, sőt agresszív vizuális ingerek sokaságát nyújtja, csak időközben leszoktatott bennünket a látásról. Hogy a magunk világán, képzeletén, tudásán átszűrjük a látnivalót, hogy "látva lássunk", hogy meglássuk a lényegét. Csete Ildikó textiljei figyelmeztetések: tanuljuk meg ősi motívumainkat, köztük a nyelvi emlékeinket látni is. Ne csak olvasni, ne csak a nyelvben kódolt mondanivalót keresni, hanem azt is, ami a naiv, látásban képzetlen, színekavalkádban és képernyő-böngészésben megfáradt szemnek talán elsőre láthatatlan.

Ahogy kedveljük szülőföldünk nevének írásmódját, szüleink írásának, a régi szövegeknek, a nagy betűknek, az öreg betűknek a képét, ugyanígy ismerkedjünk meg a régi magyar szövegek írásképeivel is.

Többször jártam Pannonhalmán. Tényleg megkapó élvezet a Tihanyi alapítólevél latin betűtengerében keresni a magyar szavakat: *bolatin, fuk, tihon, fehervaru rea meneh hodu utu rea*. Nem gondolnám, hogy föltétlenül így beszéltek őseink, persze az is meglehet, de hogy csaknem ezer év távolából üzennek nekünk ezek a düledező, de mégis nyugalmat, örökkévalóságot sugalló sorok, maga az írásmód, az írás gesztusa is, az biztos. S ez önmagában tiszteletet érdemel, és némi megrendülést okoz.

Csete Ildikó ezeket a szavakat, főként

helyneveket most térképre álmodta: nemcsak odatette a térképre, hanem kutatómunkát is folytatott hozzá, rekonstruálta, ahol nem lehetett, ott kikövetkeztette a helyeket, végig követhető a Dunántúlon a "hodu utu", az egykori keresztések hadiútja (oda és vissza), s minden szó földrajzi otthont talált.

Végezetül a látás azért is fontos, most pünkösdkor, mert a Szentlélek kiadásának ünnepén a prédikációk nyelvét mind megértették a különböző nyelveken beszélők. Van tehát közös nyelv. Ilyen közös nyelv a vizualitás nyelve is.

Szövet és szöveg

A Pannon-tengeri töredékek kiállítását nézegetve a következő értelmezői szempontra Márai Sándor Halotti beszéde a példa, amely ugyanolyan asszociációkat kelt, mint Csete Ildikó egynémely műalkotása:

Látjátok feleim szem'etekkel, mik vagyunk.

Por és hamu vagyunk.

Emlékeink szétesnek, mint a régi szövegek.

Vagyis emlékeink olyan szétesők, mint a régi szövegek. Kultúránk, akár anyagi, akár szellemi, mindenképpen anyag, amely foszladozik. Akár a szövet. Persze Márai az anyanyelvi kultúrára értette ezt – idegen nyelvi környezetben. Mint tudjuk, a szöveg és a szövet ugyanaból a szócsaládból származik. Az alap szó: a sző ige. Amit szövünk: az szövet, ha anyag; – s átvitt értelemben ebből fejlődve keletkezett a szöveg, ha kész, befejezett írásról van szó. A latinban is ugyanaz a szócsalád, s ez jelzi, hogy az

ember a szöveget a szövással azonosítja: a textus latinul szöveg vagy bibliai szövegrész, a textúra szövet, szövédé, és a textil, a kelme, szövet jelentésű szavunk is erre a latin töre megy vissza. Csete Ildikó tehát textil- és textusművész.

Szövet és szöveg, az anyag és a kultúra tehát eredetét és jellegét tekintve ösztartozik. Erre érzett rá az első hímző asszony, amikor párnára, ingre, kötényre hímzett egy számára még teljesen világos, avagy (mint egy archaikus népi imát mormolva) csak szokásszerűen gyakorolt jelrendszer törvényszerűségei alapján.

Miért is mondjuk, hogy íróasszony? Miért mondjuk, hogy tojás hímzés? És különösen azt: tojásírás? Mert a népművészeti motívumok jelek voltak, a jel pedig, mint tudjuk, "önmagánál többet jelent". A népművészeti motívum is jel, a szó, a mondat is jel, nyelvi jel. Ösztönösen, talán a génjeinkből, de föltehetően a kulturális öröklés folyamatosságát biztosító "mémjeinkből" tudjuk, hogy a népi díszítőművészet motívumai messze, nehezen ködbevesző időbe vezetnek vissza bennünket. Lehet, hogy e motívumkincs rendszerét még nem látjuk kellő éles-séggel. De éppen ezért nem feledhetjük, gondolni kell rájuk, gondoskodni kell róluk. A gondoskodás egyik módja, hogy megmentjük, föllevenítjük, újra fölhasználjuk (továbbgondoljuk) őket. Ahogy a magyar szecesszió és építészet mesterei, a gödöllői művészek, a népi írók és költők mozgalma, a népdal-, tánc- és székpijézési mozgalmak szervezői programszerűen is meghirdették. Itt pedig a textileken látjuk továbbélni a magyar kultúra szövegeit.

A mai népművészet kiáltó értelmét Baka István fogalmazta meg talán a leginkább szívbe markolóan. Versének címe: Székelyek.

*Asszonyaink párnára, ingre
mentik a szűkülő hazát:
vásznaikon az elkaszált
rét nekünk pompázik tovább.*

És nekünk pompáznak tovább Csete Ildikó textiltjei is, s ha van szemünk, majdnem azt mondtam ómagyarul, "szümünk" a látásra, akkor látjuk benne a jelentéseket, elődeinket, gondolkodásmódjukat, de leginkább a talán írástudatlan íróasszonyokat, az ő őseiket, akik néhány tucat nemzedékkel átértek az egész magyarságot. A gondolatot József Attilánál senki sem fogalmazta meg szebben, és ő is, a Halotti beszéd figyelmeztetésének megfelelően a látás, a meglátás fontosságára utal:

*Én úgy vagyok, hogy már száz ezer éve
nézem, amit meglátok hirtelen.
Egy pillanat s kész az idő egésze,
mit száz ezer ős szemléltet velem.*

*Látom, mit ők nem láttak, mert kapáltak,
ölték, öleltek, tették, amit kell.
S ők látják azt, az anyagba leszálltak,
mit én nem látok, ha vallani kell.*

*Tudunk egymásról, mint öröm és bánat
Enyém a mult és az övék a jelen.
Verset írunk – ők fogják ceruzámat
s én érzem őket és emlékezem.*

Újrairás, a kultúra újrairása

Ezzel a gondolattal, a kezemet vezető ősök gesztusából, az írásom meghatá-

rozottságából következik a harmadik szempont, amely a régi szöveg – most szövetben történő – újraírására vonatkozik. Folyamatosan vissza kell térnünk archaikus kódjainkhoz, szövegeinkhez. Nemrégiben azt találtam nyilatkozni: egy nemzedék, ha nem is egészében és persze tisztelet a kivételnek, de hagyományos kultúrája mellett elfelejtette átadni a nyelvi kultúrát, a nyelvi hagyományokat.

Miért szükségesek a nyelvi hagyományok? Azért, mert az összes hagyomány, részben a vizuális kultúra megannyi terméke is elsősorban a nyelv segítségével hagyományozható. Persze a képekről gondolkodhatunk képi formában is, azonban a közösségi mozzanat, hogy beszélünk kell róluk. Egy ilyen kiállítás megnyitó is beszéd a képekről. És csak azért beszélünk, mert többen vagyunk. Ha egyedül lennénk, s nyilván vagyunk a képekkel egyedül is, akkor érezzük, hogy beszéddel nem minden mondható el.

A hagyomány azonban csak cselekvéssel és többnyire beszéddel adható át. Ha nem adjuk át, megszakad a kultúra folytonossága, s az emberek úgy állnak majd magányosan, számkivetve, mint a szedett fa.

Az újraírás többféle lehet. Lehet például másolás: szolgálai alázat. A kódex-másolók alázata. Ráskai Leáé, akinek gyakran fáj a szeme. De lehet az újraírás újragondolás is. Azután kifordítás, az eredeti gondolat karikírozása. A posztmodernben a hagyományos szöveg más szöveg lehetőségévé, tréfájává válik. Azt hiszem, hogy jelkép erejű szövegeinkhez az a szolgálai alázat illik, amit itt tapasztalunk, vagyis a motívumok,

szövegek és alkotóik, jelen esetben régi öregek, parasztasszonyok, névtelen és elporladt magyar szerzetesek tisztelete. A pergamenre és papírra írott szövegek szövetre másolása, ismétlése tehát alázat, illetve egy jelrendszer továbbéltetése. Ez az ismétlés, ismételtetés a hagyomány fennmaradásának az alapja. Hát akkor mi is mondjuk el még egyszer, és mondjuk el még sokszor: *“Lássátok szümtükve!”* S ahogy a Halotti beszéd zárul: *És kéássátuk uromkhoz charmul: Kyrie eleyson! Kyrie eleyson! Kyrie eleyson!*

Az anyanyelvi kultúra ébresztése

A negyedik szempont, amelyet a kiállítást nézegetve megfogalmaztam: az anyanyelvi kultúra ébresztgetése. Csete Ildikó nemcsak a tihanyi apátság alapítólevelét meg a Halotti beszédet szólalattja meg, hanem a magyar kultúra sok jelképes erejű szövegét kelti életre. Olykor írásrendszert váltva és rovásírásba áttéve szövegeket, olykor tovább vegyítve: a latin és magyar betűket meszterjegyekkel és rovásjelekkel ötvözve. Ezzel a magyar kultúra, népművészet ősi szinkretizmusát vallja, a kultúrák jellegzetes egymás mellett élését, egymásba szövődését. A szövet az egymásba szövődésnek is a szimbóluma. Intertextualitásnak is nevezhetnénk.

Tudjuk, hogy a Kárpát-medencébe a magyarság egy kész, nyilván a teljes kommunikációra képes nyelvet hozott magával. Ám a magyarságot mindig jellemezte a kulturális és a nyelvi sokféleség. Elég, ha jövevényszavaink gazdag számát idézzük fel. Csete Ildikó vásznain, különösen a Pannon-tengeri töredékeken ez a nyelvi-írásrendszer-

beli szinkretizmus, egymásba szövődés bukkan fel. Nemcsak a magyar föld, hanem a magyar nyelv, sőt talán a magyar írás is magyarrá tesz, így volt ez mindig, s bizony így van ez most is, ha a magyar nyelvbe ma áradó és megmagyarosodó szavakra gondolok.

De Sárospatakon inkább Kazinczyt idézem, aki 1818. augusztus 15-én ezeket vetette papírra:

“A mi nyelvünk anya, leány s ismert rokon nélkül úgy áll a több nyelvek között, mint a fönix az ég madarainak számában; s emiatt, s azért is, hogy minden új nyelvek közt maga ez zengheti el egész tisztaságában a görög és a római lant mennyei zengzeteit, valamint azért, hogy ez a görög nyelv bájait, a rómainak méltóságát, az olasznak hevét, a franciának könnyűségét, az angolnak és németnek erejét igen nagy mértékben már most is utolérheti, méltó, hogy ha bennünket a halhatatlanok végzése valaha egy idegen győző járma alá hajtana is, azt ez a győző, ha nem barbarus, védelembé vegye, fenntartsa, virágzásra juttassa; s mi ezt a nyelvet szeretni tartoznánk, ha ily szép és a maga nemében egyetlen nem volna is, mert a mienk...”

Nos, most ez a nyelv lesz valódi alapanyaga Csete Ildikó művészetének. Mint egy korábbi kiállításán is láthattuk, korai textusukból textilbe, régi szövegtükből új szövegekbe álmódja ősi írásjeleinket, ómagyar nyelvemlékeinket. Kezdve a Szent István-i intelmekkel, a Tihanyi alapítólevél ötven valahány szavával, amelyeket böngészve keresünk a latin szótengerben, folytatva a Halotti beszéddel, az Ómagyar Mária-siralommal. Csete Ildikó nem csupán másol, hanem újraalkot. Ami latinul volt, esetleg

átteszi rovásírásba, a már magyarrá vált latin betűk közé rovásírást vegyít. Jeleknek és jegyeknek, betű- és írásjeleknek, népi jeleknek, mesterjegyeknek ad új jelentést, alkot belőlük új metaforát.

Amint én, mániákus betűvető, szószóló, de a képekhez kevésbé értő meg tudom ítélni, ez már a legkorábbi műveiben is megragadható. Már azokban is keresett egy motívumot, formát, amelyet ismétléssel, átírással továbbalkotott: hóvirág, szivárvány, kaporvirág, csillag, kisleány és csillaglábú kisleány, piros tulipán. Amelyből tulipán-gyermek és tulipán-madár sarjadt, akár egy Nagy László versben.

Betű- és motívumművészet

Az ötödik szempont, amelyet érintek: a vizuális szövegé. Aligha van egydimenziós, unimediális szöveg. A szöveg szinte mindig multimediális: ha leírják, akkor az írásmód miatt, ha elmondják, akkor az akusztikus megvalósítás miatt. Csete Ildikó ilyen multimediális szövegeket alkot. Például: I. András király kézjegye. Több ez, mint az avantgárd lettrizmusa, mert szervesül benne a múlt, nem tagadás, hanem folytatás.

Szövegamulett

A hatodik szempont, amely eszembe jutott a képeket nézegetve, az a szövegamulett gondolata. A szöveg sokszor mágikus erővel bír, őrizni, átadni kell, akkor is, ha esetleg nem ismerjük a pontos jelentését. Ilyenek az ősi varázsszövegek, ráolvasások. Máskor a szöveget szent szöveggé tisztelik. Ilyenek a falra akasztott hímezett szövegek, különösen a paraszti házak elengedhetetlen szövegemléke, a házi áldás – amely egy megkapó láncokoskodás:

*Hol hit, ott szeretet,
Hol szeretet, ott béke,
Hol béke, ott áldás,
Hol áldás, ott Isten,
Hol Isten, ott szükség nincsen.*

S ez már átvezet bennünket a mindennapi szövegeink, életünk szövegei, feliratai világába.

Csak azért, hogy a mágikus hetes kijöj-
jön, héthatáron, hetedhét országon túl,
azt a hét meg a nyolcát – szóval követ-
kezzék a hetedik szempont!

Életünk szövegvilága

A hetedik, és utolsó szempont anyanyelvi szövegvilágunk. Szövegekben élünk. Anyanyelvi szövegvilágunk úgy fon körbe bennünket, mint a háló, mint a szövet.

Ebben a szép gondolatban is egyesül nyelv és anyag, szó és tett. Csete Ildikó textilművész munkássága szervesen kapcsolódik a magyar népi kultúrához. Cselekedete olyan, mint a kalotaszegi íróasszonyoké, akik "sűrített írásos" terítőbe álmodták bele egész életüket: múltjukat, fájó jelenüket, talán reményüket: bennünket, utódokat is. Nézzük úgy ezeket a szöveteket és szövegeket, mintha ők is néznének bennünket: kerekre nyílt, de nagyon barátságos, bátorító szemekkel. Lássuk őket, amit és ahogy ők nem láttak, érezzük őket és emlékezzünk. Azt hiszem, hogy most én írtam tovább, vagy újra József Attilát, mert az ő sorai is olyanok, mintha legbelőlem fakadnának. Van itt néhány szövet, textil, vászon (persze nem egyszerűen csak bot és vászon!...), amely ugyanúgy megérint bennünket!

(Elhangzott Csete Ildikó Magyar Örökség-díjas iparművész „Pannon-tengeri töredékek” című kiállításának megnyitóján, Sárospatakon, a Múzsák Templomában, 2005. május 15-én.)

ÜDVÖZLET TÁLLYÁRÓL.

Nagyvendéglő.